XIVA TURKMANLARINING IJTIMOIY VA MADANIY HAYOTI: TARIXIY-TAHLILIY NUQTAI NAZAR

Baxtiyorova Nodira Shavkat qizi
Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti,
Markaziy Osiyo xalqlari tarixi yo'nalishi tarixshunoslik,
manbashunoslik va tarixiy tadqiqot usullari mutaxasisligi
1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot Xiva turkmanlarining ijtimoiy va madaniy hayotini tarixiy-tahliliy nuqtai nazardan o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada turkman qabilalarining Xorazm vohasiga joylashuvi, ularning etnik o'zligi va urf-odatlari shakllanish jarayoni yoritiladi. Shuningdek, Xiva xonligi davridagi ijtimoiy-iqtisodiy hayot, hunarmandchilik, savdo va ta'lim sohalarining rivoji madaniy muhit bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Mustamlaka davri va keyingi davrlardagi siyosiy-iqtisodiy o'zgarishlar turkman jamoalarining madaniy an'analariga ta'siri bilan birga ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda tarixiy manbalar, ilmiy maqolalar va zamonaviy tadqiqotlardan foydalanilgan. Natijada Xiva turkmanlarining etnik madaniy o'zligi O'zbekistonning ko'p millatli jamiyatidagi muhim tarkibiy qism sifatida baholangan.

Kalit so'zlar: Xiva xonligi, Xorazm turkmanlari, ijtimoiy hayot, madaniy meros, tarixiy tahlil, etnik o'zlik.

Annotation. This research is devoted to the historical and analytical study of the social and cultural life of the Turkmens of Khiva. The article examines the settlement of Turkmen tribes in the Khorezm oasis, their ethnic identity, and the development of their customs and traditions. It also analyzes the socio-economic conditions of the Khiva Khanate, including crafts, trade, and education, in relation to the cultural environment of the period. The influence of colonial and post-colonial transformations on the cultural traditions of Turkmen communities is discussed. The study is based on historical sources, scholarly papers, and recent academic research. As a result, the ethnic and cultural identity of the Khorezm Turkmens is assessed as an integral component of Uzbekistan's multicultural society.

Keywords: Khiva Khanate, Khorezm Turkmens, social life, cultural heritage, historical analysis, ethnic identity.

Xorazm vohasida yashovchi turkmanlarning etnik shakllanishi, ijtimoiy tuzilishi va madaniy hayoti o'ziga xos tarixiy jarayonlar bilan bog'liqdir. Etnologiya fanida milliy o'zlikni anglash va xalqning etnik xususiyatlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi o'n yilliklarda dunyoda kechayotgan ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar natijasida o'zlikni anglash masalasi yangicha talqin etilmoqda. Xorazm vohasida yashagan turkman qabilalarining shakllanishi XVII asr boshlariga borib taqaladi va bu jarayon tarixiy manbalarda keng yoritilgan. Ersari, Yovmut, Taka, Chovdur, Chandir, Karadoshli kabi yirik qabilalar voha hududiga joylashib, o'zining urf-odatlari va turmush tarzini saqlab qolgan. Ularning etnik madaniyati o'zbeklar madaniyatiga yaqin bo'lsa-da, o'ziga xos belgilarini ham saqlab qolgan. Bugungi kunda Xorazm turkmanlari O'zbekistonning ko'p millatli

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

jamiyatida teng huquqli fuqarolar sifatida o'z madaniyatini, qadriyatlarini va an'analarini rivojlantirmoqda. Ularning etnik o'zligini shakllantirishda davlatning millatlararo totuvlik siyosati muhim o'rin tutadi. Xorazm turkmanlari tarixini o'rganish, nafaqat ularning o'ziga xos an'analari va qadriyatlarini ochib beradi, balki O'zbekiston madaniy xilma-xilligini ham chuqurroq anglashga yordam beradi. Shu bois, bu mavzuni tarixiy-tahliliy nuqtai nazardan o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi[1].

Xorazm vohasidagi turkmanlarning tarixiy shakllanishi XVII asr boshlariga to'g'ri keladi va bu jarayon hududning ijtimoiy-etnik manzarasini belgilab berdi. Egamberganova tadqiqotida qayd etilishicha, Ersari, Yovmut, Taka, Chovdur, Chandir, Karadoshli kabi qabilalar Gurganch, Chovdur-Qal'a, Qubadag, Xo'jayli va Shabboz atroflariga joylashgan. Ushbu turkman urug'lari Xiva xonligi davrida siyosiy va iqtisodiy hayotda faol ishtirok etgan hamda o'z madaniy qadriyatlarini saqlab qolgan. Xorazm turkmanlarining etnik o'zligi o'zbek xalqi madaniyatiga yaqin bo'lsa-da, ular totemistik qarashlar, urug' tizimi va urf-odatlarida o'ziga xos belgilarni saqlagan. Tadqiqotda ta'kidlanishicha, bu jarayon etnik o'zlikni mustahkamlash bilan birga, Xorazm jamiyatining ko'p qatlamli madaniy tuzilmasini ham shakllantirgan[2]. Xorazm vohasidagi turkmanlarning tarixiy shakllanishi va etnik o'zligining barqarorlashuvi ularning an'anaviy ijtimoiy tuzilmasi bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, bu hududdagi turkman qabilalari o'z urug'-aymoq tizimini saqlagan holda yangi siyosiy va iqtisodiy sharoitlarga moslasha olgan. Xususan, ko'chmanchi hayotdan yarim o'troq turmush tarziga o'tish jarayoni ularning ijtimoiy birliklarini mustahkamlab, etnik identifikatsiyani yanada kuchaytirgan[3]. Shu bilan birga, turkmanlar orasida qadimiy urf-odatlar, diniy e'tiqodlar va madaniy marosimlar bugungi kungacha etnik o'zlikning muhim unsuri sifatida saqlanib qolgan. Xorazm turkmanlarining tarixiy-madaniy jarayonlarini o'rganish, ularning xalqaro madaniy almashuvdagi o'rnini aniqlashga ham ilmiy asos yaratadi[4]. XIX asrning birinchi yarmida Xiva xonligi Markaziy Osiyodagi eng faol iqtisodiy va madaniy markazlardan biri sifatida shakllandi. Xonlik poytaxti Xiva shahrida 20 mingdan ortiq aholi istiqomat qilgan bo'lib, bu yerda 700 dan ziyod hunarmandchilik ustaxonalari va 200 dan ortiq savdo do'konlari faoliyat ko'rsatgan. Shuningdek, 50 dan ortiq turdagi hunarmandchilik tarmoqlarining mavjudligi aholi turmush darajasi va ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi iqtisodiy bog'liqlikni ko'rsatadi. Shahar bozorlari va savdo rastalarida turli etnik guruhlar, jumladan o'zbeklar va turkmanlar o'zaro aloqada bo'lib, madaniy almashinuvni rivojlantirgan. Shu tariqa Xiva xonligi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot jarayonida xalqning madaniy hayoti, kasb-hunari va savdo munosabatlarining uyg'unligini namoyon etgan[5]. Xiva xonligida ijtimoiy va madaniy hayot yuqori darajada rivojlangan bo'lib, bu jarayon ta'lim, adabiyot, tarixshunoslik va me'morchilikda yaqqol namoyon bo'lgan. Xonlikda 1500 dan ortiq boshlang'ich maktablar va 130 ta madrasa faoliyat yuritgan, ularning ko'pchiligi diniy va dunyoviy bilimlarni targ'ib etgan. Adabiyot sohasida Ogahiy, Munis, Andalib kabi shoirlar ijodi Xorazm adabiy muhitini yuksak darajaga olib chiqqan. Me'morchilikda Xiva, Urganch, Hazorasp kabi shaharlar o'zining madrasa, masjid va saroylari bilan mashhur bo'lgan. Umuman, Xiva xonligining ijtimoiy-

[1] Egamberganova, M. (2024). Turkmens of Khorezm: Identity and Traditions. American Journal of Social Sciences and Humanity Research, Vol. 4, Issue 5, pp. 216–223. https://inlibrary.uz/index.php/ajsshr/article/download/34304/34895

[2] Egamberganova, M. (2024). Turkmens of Khorezm: 216-217 bet

[3] Ataeva, G. (2021). Changes in the Traditional Identity of the Turkmens of the Khorezm Oasis. ResearchGate.3-4 b

[4] Saparova, M. (2022). Notions About the National Traditions of the People of the Khorezm Oasis. Theoretical and Practical Research Journal, Zien Journals. 3 bet

[5] TARIX-SINAPS (2024). "Xiva xonligining ijtimoiy-iqtisodiy hayoti." https://tarix.sinaps.uz/hodisa/xiva-xonligining-ijtimoiy-iqtisodiy-hayoti

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

madaniy hayoti O'rta Osiyo madaniyatining ajralmas qismi sifatida tarixda muhim o'rin egallagan[6]. Xiva xonligi Markaziy Osiyo tarixida siyosiy va madaniy o'zgarishlar markazi sifatida muhim rol o'ynagan. XIX asr o'rtalarida xonlik Rossiya imperiyasi bilan iqtisodiy va diplomatik aloqalarni kengaytirgan, bu esa ichki islohotlarga turtki bo'lgan. Tadqiqotda qayd etilishicha, Xiva xonlari davlat boshqaruvi tizimida zamonaviylik unsurlarini joriy etish orqali markazlashuv siyosatini kuchaytirgan. Shu bilan birga, Rossiya bilan yaqinlashuv mahalliy iqtisodiyot va madaniy hayotda yangi ta'sirlarni yuzaga keltirgan. Bu jarayonlar Xorazm turkmanlari va o'zbeklari o'rtasidagi madaniy integratsiyani ham chuqurlashtirib, mintaqa tarixida yangi bosqichni boshlab bergan[7]. Maqolada Xiva xonligining ijtimoiy-iqtisodiy hayoti xalqning madaniy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgani ta'kidlanadi. XIX asrda Xiva shahri hunarmandchilik, savdo va ta'lim markaziga aylangan, bu esa aholi turmush darajasining o'sishiga olib kelgan. Muallif fikricha, madaniyat, san'at va adabiyot sohalarida ham yangilanish jarayoni kuzatilib, bu davrda xalq an'analarida modernizm unsurlari paydo bo'lgan. Shuningdek, xonlikda mavjud madrasalar va ilmiy muassasalar yoshlar orasida diniy-ma'rifiy qadriyatlarni mustahkamlashda muhim o'rin tutgan. Shu tarzda Xiva xonligining ijtimoiy-madaniy hayoti iqtisodiy barqarorlik va xalq ma'naviy hayotining uyg'unlashuvi orqali rivoj topgan[8]. Xasanova o'z tadqiqotida Xiva xonligining iqtisodiy hayoti va mustamlaka davridagi o'zgarishlarni chuqur tahlil qiladi. Uning fikricha, Rossiya imperiyasi bilan aloqalar kengayishi natijasida xonlikning tashqi savdo tizimi tubdan o'zgargan. Shu bilan birga, mahalliy ishlab chiqarish va qishloq xo'jaligida modernizatsiya jarayonlari boshlangan, bu esa ijtimoiy tabaqalanishni kuchaytirgan. Mustaqillikdan keyingi davrda Xiva va Xorazm hududida madaniy merosni asrash, tarixiy obidalarni restavratsiya qilish ishlari izchil yo'lga qo'yilgan. Tadqiqotda qayd etilishicha, hozirgi davrda Xiva xonligi merosi nafaqat tarixiy, balki turizm va iqtisodiy rivojlanish uchun ham muhim omil sifatida qaralmoqda[9].

Xiva turkmanlarining ijtimoiy va madaniy hayoti o'zining chuqur tarixiy ildizlari bilan mintaqa taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Ularning etnik an'analari, urf-odatlari va hunarmandchilik madaniyati asrlar davomida xalqning milliy o'zligini mustahkamlab kelgan. Mustamlaka davri va keyingi tarixiy jarayonlar turkman jamoalarining madaniy hayotida yangicha yo'nalishlar paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. Bugungi kunda Xiva turkmanlari O'zbekistonning ko'p millatli jamiyatida o'z tarixiy merosini asrab, uni yangi davr talablari asosida davom ettirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Egamberganova, M. (2024). Turkmens of Khorezm: Identity and Traditions. American Journal of Social Sciences and Humanity Research, Vol. 4, Issue 5, pp. 216–223. https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume04Issue05-32
2. Ataeva, G. (2021). Changes in the Traditional Identity of the Turkmens of the Khorezm Oasis. ResearchGate.

[6] Kokand University Herald jurnali: "Xiva xonligiida shaharlar hayoti" (M. Ganiyeva). (PDF shaklida maqola mavjud: https://herald.kokanduni.uz/index.php/public_html/article/download/1051/818/1595) 170-171 bet

[7] Manba: Wood, W. (2019). Khorezm and the Khanate of Khiva. Oxford Research Encyclopaedia of Asian History. https://oxfordre.com/asianhistory/display/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-284

[8] Socio-Economic and Cultural Life of Khiva Khanate. (2024). Scientists.uz Journal. https://scientists.uz/uploads/2024012/C-13.pdf

[9] Khasanova, N. (2024). Economic Life of Khiva Khanate. Universal Conference on Political Science and Social Research. https://universalconference.us/universalconference/index.php/pssir/article/view/2400

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

https://www.researchgate.net/publication/355803730_CHANGES_IN_THE_TRADITIONAL_IDENTITY_OF_THE_TURKMENS_OF_THE_KHOREZM_OASIS

3. Saparova, M. (2022). Notions About the National Traditions of the People of the Khorezm Oasis. Theoretical and Practical Research Journal, Zien Journals. https://zienjournals.com/index.php/tjm/article/download/1112/906/1152
4. TARIX-SINAPS. (2024). Xiva xonligining ijtimoiy-iqtisodiy hayoti. https://tarix.sinaps.uz/hodisa/xiva-xonligining-ijtimoiy-iqtisodiy-hayoti
5. Wood, W. (2019). Khorezm and the Khanate of Khiva. Oxford Research Encyclopaedia of Asian History. https://oxfordre.com/asianhistory/display/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-284
6. Scientists.uz. (2024). Socio-Economic and Cultural Life of Khiva Khanate.
7. https://scientists.uz/uploads/2024012/C-13.pdf
8. Khasanova, N. (2024). Economic Life of Khiva Khanate. Universal Conference on Political Science and Social Research. https://universalconference.us/universalconference/index.php/pssir/article/view/2400
\

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.